

NAGY PÉTER

Merénylet a volt párttitkár ellen

A megzabolázhatatlan Antalköz József és a forrongó ózdi kommunista párt 1945–1946-ban*

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2024.1.3>

Az 1940-es évek első felében Ózd Magyarország egyik legjelentősebb iparvállalata, a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. (röviden Rima, RMST) egyik meghatározó telephelye volt. A környék lakosságának döntő része az ózdi vasgyárban vagy az azt ellátó bányákban dolgozott, a vállalat pedig lakótelepeket, ételmezési üzletet, művelődési létesítményeket, uszodát, strandokat és sok más kulturális és jóléti intézményt hozott létre munkavállalói számára. Ahogy a vasgyár köré épült a település, és a helyiek is ahhoz igazították a mindennapjaikat – például a gyári duda „fújása” jelezte bizonyos időközönként, hogy mennyi az idő –, a térség is teljesen a Rima befolyása alá került. Politikai értelemben is: a századfordulótól kezdve a cég legfőbb vezetői voltak Ózd országgyűlési képviselői.

A második világháború végén azonban jelentős változások történtek. 1944. december 20-án Ózdot is megszállták a szovjet csapatok, és néhány baloldali érzelmű ember üdvözlő látogatást tett a szovjet parancsnoknál.¹ Sokkal többen nem is nagyon lehettek, akikről tudták, hogy ezen a politikai oldalon állnak – a baloldal ugyanis addig nagyon gyenge volt a Rima által uralt

* Készült az MTA-BTK Lendület Munkaformák Kutatócsoport kutatásának keretében.

¹ Benkő Gyula, Derenkő József, Kubancsik István, Leniczki Gyula, Mauks Miklós és Mitterbach Gyula tolmács látogatták meg a szovjet parancsnokot. Vass Tibor: *A vasasok szakszervezeti mozgalma Ózdon 1944. december – 1948. július*. Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest, 1978. 8.

társágban.² A szovjet bevonulás előtt az ózdi gyárvezetők és mérnökök többségét Nyugatra szállította egy különvonat, csupán néhányan maradtak Ózdon, köztük dr. Kovách Antal, akinek irányításával a front átvonulása után rögtön megkezdték a károk helyreállítását és az újraépítést.³ A tisztviselők ugyan később visszatértek, azonban többé nem ők irányították a vállalatot és a környéket sem. A Rima által kiépített rendszer végleg felbomlott. Ennek első jele volt, hogy 1944. december 26-án létrejött Ózdon is a Magyar Kommunista Párt (MKP), amelynek első titkára Antalköz József lett.

Karácsonykor Debrecenből Ózdra érkezett az MKP Központi Vezetőségének egyik tagja és a miskolci fegyveres ellenálló szervezet, a Magyarországi Kommunisták Antináci Komitéja (MOKÁN Komité) egyik vezetője, akik megbeszélésre hívták össze az ózdi munkásság ismertebb baloldali alakjait. A tárgyaláson elhatározták, hogy létrehozzák a helyi kommunista és a szociáldemokrata pártot. December 26-án mindkét párt megalakult Ózdon, a két-két szervezetbe ekkor mintegy hatvan-hetven fő lépett be. A kommunista párt öttagú vezetőségében Antalköz mellett Kubancsik István, Leniczki Gyula és Petrei Lajos⁴ foglalt helyet; ötödikként a visszaemlékezők 1963-ban többek között Moravcsik Lajost, Nagy Sándort, Pál Károlyt, Vörös Józsefet is említették. A szociáldemokrata pártnak tizenkét tagú vezetői testülete lett,⁵ titkára pedig Mauks Miklós, aki a második világháború előtt is évtizedeken át irányította az egyre csekélyebb jelentőségű szociáldemokrata párt és a vasasszakszervezet helyi szervezetét. Mauks lett az Ózdi Nemzeti Bizottság elnöke is. A szociáldemokrata párt főképp a szakképzett munkások, a kommunista párt pedig a segéd- és betanított munkások körében indította meg a

² Politikatörténeti Intézet Levéltára (továbbiakban PIL) 658. f. 6/122. tétel.

³ KOVÁCH Antal: Ózdi felszabadulása. Kézirat. Budapest, é. n. Sándor Istvánné magángyűjteménye. 1.

⁴ A forrásokban és a közbeszédben Petrei Lajost sokszor hibásan Petrainak nevezik.

⁵ Tagjai Bobik István, Bobák Pál, Jávorcsik József, Jergel Vilmos, Kökény László, Kubancsik László, Mauks Miklós, Moravcsik József, Nagymengyi György, Orbán Lajos, ifj. Petykó Dezső és Szántó György.

szervezőmunkát. A két helyi pártszervezet viszonya ekkoriban különösen jó volt, szorosan együttműködtek egymással.⁶

Antalköz még nem vett részt a szovjet parancsnoknál rendezett látogatáson. Pár nappal később azonban már feltűnt a neve. Németh Gyula ózdi újságíró 1975-ben az *Ózdi Vasas* című helyi lapban beszámolt egy 1944. december 23-ai, az Ózdra három nappal korábban bevonult szovjet csapatok melletti szimpátia-tüntetésről: „A tüntetés szervezőinek egy csoportja a községháza erkélyére siet. Itt Antalköz József gyári munkás torkaszakadtából mondja: Dolgozók! Elvtársak! Felszabadultunk. Felszabadított bennünket a Vörös Hadsereg. Ezek után már nem az uraknak dolgozunk. Foglalja el mindenki a munkahelyét.”⁷

Tanulmányomban azt elemzem, hogy a szovjet csapatok bevonulása és a százéves múlttal rendelkező politikai status quo felbomlása után kikből lettek a környék új politikai vezetői az ózdi gyár hatósugarában. Hogyan birkóztak meg a tapasztalattal nem rendelkező egykori munkások a helyi közelet feladataival 1945–1946-ban, milyen nehézségek, ellentétek, rendkívüli események hatották át napjaikat az államosítás előtt álló ózdi gyárban és a köré épült Ózd településen? Hogyan emelkedhetett ki közülük Antalköz József, az első kommunista párttitkár, aki az 1945–1946-os évek legmeghatározóbb szereplője lett; mitől volt ő más, mint a többi baloldali helyi politikus, és milyen hatással volt a helyi politikai életre?

Antalköz József élete 1945 előtt

Ki volt Antalköz József, aki 1944 végén, harminchat évesen az ózdi kommunista párt elnöke lett? 1908. december 25-én született Sajóvárkonyon, amely 1940-ben egyesült Ózddal. Családja évszázadok óta a településen élt, eredetileg Antal néven, azonban olyan sokan viselték ezt a családnevet, hogy megkülön-

⁶ KIRSCHNER Béla–RÁCZ Béla: Az ózdi vasmű története a felszabadulás időszakában. *Századok*, 1963/3. 656–659.

⁷ NÉMETH Gyula: Három évtized távlatából. Szabadságunk születése. *Ózdi Vasas*, 1975. március 28. 2.

böztetésképpen a „köz” ragadványnévvel látták el őket. 1945 után ezt összekapcsolták a családnévvel, így született meg az Antalköz névalak.⁸ A köznyelvben azonban sokáig Közantálnak nevezték még őket. Nagyapja – akit szintén Antal köz Józsefnek hívtak – gazdasági cselédként, béresként dolgozott. Apja volt a családban az első, aki a közeli ózdi gyárban vállalt munkát, és képzett munkás, hengerész lett. Anyai nagyapja szintén vasgyári munkás volt.⁹ Sajóvárkony közel volt a vasgyárhoz, így a századfordulón sokan jártak oda dolgozni gyalogosan. A rátermettebb munkások helyben tanulhatták meg a gyári szakmák fortélyait, amivel feljebb léphettek a ranglétrán, amivel egyúttal magasabb fizetés, életszínvonal és presztízs is járt. A paraszti életmódot azonban a környékbeli falvakból, így a Sajóvárkonyról bejárók sem adták fel, mentalitásuk is sokkal inkább kötődött ebben az időben a földhöz, mint az üzemhez.¹⁰

Édesapját nagyon hamar, az első világháború idején elvesztette: az elsők között vonult be 1914-ben, 1915. március 19-én orosz fogságba esett. Utoljára 1918. május 11-én írt levelet a hozzátartozóinak. A családi emlékezet szerint túlélte a háborút és a fogságot, azonban 1920. december 20-án, úton hazafelé a vonszerezvény kisiklott, és a balesetben életét vesztette.¹¹ Apja korai halála¹² miatt kilencéves korában már dolgoznia kellett; vizet hordott a földekre a napszámosoknak. Hat elemit végzett, lánya emlékei szerint később autodidakta módon képezte magát. Iskolai előmeneteléről adatokkal nem rendelkezünk, csupán azt lehet tudni, hogy egy 1946-os feljegyzés szerint egyik kommunista párttársa, Leniczki Gyula élcelődött azon, hogy rossz

⁸ Dobosy László: *Az Ózdi járás 40 településének ragadványnevei*. Magyar Személynévi Adattárak 44. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névutató Munkaközössége, Budapest, 1982. 55.

⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára (továbbiakban: MNL BAZML) XXXIII. 1. 372–375. doboz. Ózd-Sajóvárkony születési, házassági és halotti anyakönyvei.

¹⁰ Lásd bővebben: NAGY Péter: *A Rima vonzásában. Az ózdi helyi és gyári társadalom a késő dualizmustól az államosításig*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2016.

¹¹ Interjú Kósik Pálnéval (1941). Ózd, 2016. október 15.

¹² Holtnaknyilvánítás. *A Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője*, 1924. május 31. 6.

tanuló volt.¹³ Egy későbbi életrajz szerint tizenegy éves korától családfenntartó lett,¹⁴ édesapja nyomdokán az ózdi gyárban, a Finomhengermű üzemrészben kezdett el fiatalon dolgozni.¹⁵

A második világháború előtti politikai szerepéről egykorú forrásokból a kutatás jelenlegi állása szerint nem rendelkezünk információval, neve politikai téren mai ismereteink szerint legelőször ilyen értelemben az említett szimpátiatüntetésen kerül elő. Egy 1945-ben, az Ózdi Járási I. Számú Igazoló Bizottság tagjai számára előírt, gyorsírással készült életrajza szerint 1934-ig a Szociáldemokrata Párt tagja volt. A nagy gazdasági világválság idején, 1929–1933 között munkanélküli volt, és ebben az időben politikai meggyőződése miatt internálták.¹⁶ Sztrájkot szervezett a bérkövetelések kiharcolásáért, ezért a csendőrség többször letartóztatta.¹⁷ A kutatás jelenlegi állásában mindezeket más források még nem támasztják alá. Antalköz József 1932-től volt tagja a helyi Olvasó Egyletnek¹⁸ – amely a helybeli szakmunkásság kulturális intézménye volt –, de itt sem töltött be vezető pozíciót.

Antalközről több, 1945–1946-ban keletkezett iratban felmerül, hogy egy ideig a Nyilaskeresztes Párttal szimpatizált,¹⁹ sőt

Antalköz József fiatalkori képe.

Forrás: Nagy Róbert magányújteménye

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

¹⁴ MNL BAZML XVII. f. 423/2. ó. e.

¹⁵ Interjú Kósik Pálnéval (1941). I. m.; Kis József: *Munkások a munkáshatalom ellen. 1956 ózdi eseményei*. Kézirat. Alsózsolca, 2010. 4.

¹⁶ MNL BAZML XVII. f. 423/2. ó. e.

¹⁷ Kis József: I. m. 4.

¹⁸ VALUCH Tibor: Politikai oldalak vonzásában. Az ipari munkásság politikai kötődésének változásai a 20. századi Magyarországon. *Múltunk*, 2022/4. 104. DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2022.4.3>

¹⁹ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban ÁBTL) O-15988/a; MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

egy hónapig saját bevallása szerint e párt tagja is volt,²⁰ de erről korabeli dokumentumok a nyilas párt elérhető, de hiányos tagnévsorából nem tanúskodnak. Fenti életrajzában a háború alatti időszakról egy sejtelmes mondat szerepel: „Veszedelmes politikai magatartása miatt elítélték 1944. október 9-én, de tárgyi bizonyítékok hiányában felmentették.”²¹ A Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Központi Irattára nem őriz róla iratokat a második világháború idejéből.²²

Antalköz 1945 júniusában azt állította, hogy őt már 1945 előtt is kommunistaként tartották számon, Szlányi Lajos felvigyázó – ma művezetőnek megfelelő beosztás – igazoló bizottsági ügyében tanúként azt vallotta: „Azt a kijelentést, melyet nekem Szlányi Lajos mondott egy alkalommal, hogy: Bűdös Kommunista, és be lesz jegyezve a fekete könyvbe,²³ Henyec munkatársam is hallotta.”²⁴

A kommunista párt vezetőjeként

Antalköz párttitkári megválasztása után nemsokára munkához látott. 1945. január 27-én már párttitkári minőségében közölte az ózdi gyár igazgatójával, hogy az MKP ózdi szervezete a vasmű vezetésének ellenőrzésére egy háromtagú bizottságot küldött ki. Ezt később kiegészítették a szociáldemokraták küldöttjeivel, és Termelési Bizottságnak nevezték el.²⁵ Feladatuk volt, hogy

²⁰ MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ő. e.

²¹ MNL BAZML XVII. f. 423/2. ő. e.

²² A Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Központi Irattárának tájékoztatása Antalköz Józsefről. Saját gyűjtemény.

²³ Az ún. fekete könyvekben vezették a vállalat számára nem kívánatos elemeket, akik nagy része munkáját nem végezte jól, vagy munkahelyén követett el károkat, de benne voltak a lázongó, magasabb bért követelő személyek is. NAGY Péter: Vándormunkások, amerikázók, betegjegy aratók. A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. fekete könyvei. In: TÓTH Pál Péter–BARTHA Eszter–KRÉMER András–VALUCH Tibor (szerk.): *Rézler Gyula szellemi öröksége*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2021. 132–148.

²⁴ MNL BAZML XVII. f. 424/3. ő. e.

²⁵ Elnöke a kommunista Kubancsik István lett, tagjai az MKP részéről Medve János és Moravcsik Lajos, a szociáldemokraták részéről Kökény László, Kubancsik László és Mauks Miklós voltak. KIRSCHNER Béla–RÁCZ Béla: I. m. I. 663.

részt vegyenek az üzemi értekezleten, áttekintsék a gyárvezetéssel kapcsolatos adminisztrációs ügyeket, valamint bármely kérdésben felvilágosítást kérhetnek, és a gyár ügyeiről beszámoltak pártjaiknak. 1945 elején Antalköz már az üzemi tanács tagja is volt, amelybe a mérnökség és az üzemegységek mellett a kommunisták és a szociáldemokraták delegáltak tagokat.²⁶ Az 1945 elején meginduló igazoló eljárásokban is részt vett, az Ózdi Járási I. Számú Igazoló Bizottság tagja volt a szakszervezet megbízásából egészen 1948-ig. Ugyanebben az időszakban az ózdi képviselő-testületben is szerepet vállalt.²⁷ Vezetése alatt a kommunista párt számbelileg jelentősen gyarapodott a korabeli jelentések szerint, azonban ezt érdemes forráskritikával kezelni. 1945. február elején már mintegy kétezer tagja volt – áll az ózdi szervezetről készült, Révész Géza, az MKP Vezetősége káderosztályának vezetőhelyettese, a Karhatalmi Osztály vezetője által készített jelentésben. Ez egy hónap alatt harmincszoros emelkedést jelent, amely azonban csak becslés volt, mivel a vezetőség nem tudott pontos számot mondani. 1945 márciusára vonatkozóan a szakirodalom szerint az MKP-nak országosan harmincezer tagja volt, ezen belül túlzóan soknak tűnik az ózdiak aránya. Kende Tamás kutatásai szerint azonban „amíg az illegalitásból kilépett, és az emigrációból hazajött pártvezérek arról értekeztek, hogy ki is lehet a párt tagja, milyen szociális és morális mutatóknak kell azoknak megfelelniük, addig a Kommunista Pártnak a központtól gyakorlatilag független helyi szervezetei – ahogy a korszakban nevezték őket: a települési Kommunista Pártok – a felszabadított országrészekén spontán módon megalakultak, s a tagságuk is hirtelen felduzzadt”.²⁸ A kommunista párt kezdeti időszakában tehát nemcsak Ózdon, hanem országosan is kaotikus volt a helyzet, ami korántsem egy erősen központosított, jól szervezett párt képét mutatta.

²⁶ JENEI Károly: *Az üzemi bizottságok a munkáshatalomért, 1944–1948.* Táncsics Kiadó, Budapest, 1966. 189., 264.

²⁷ MNL BAZML V. 186. f. 102. doboz.

²⁸ KENDE Tamás: *Az intézményes forradalom. Adatok a kommunista párt kulturális és társadalmi történetéhez Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1945–1956.* MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc–Budapest, 2014. 33–34.

Látható, hogy nem voltak szigorú kritériumai a tagfelvételnek sem, így például problémaként jelentkezett az egykori nyilas-keresztes párttagok és szimpatizánsok belépése. Révész hozzátette észak-magyarországi útjáról szóló beszámolójában például, hogy az ózdi pártszervezetben is „sok volt a nyilas, a vezetőségben szintén találtam egy volt nyilast”.²⁹ Antalközt a jelentés nem említi volt nyilasként, pedig ekkor biztosan az ózdi vezetőség tagja volt, viszont arra nem ügyeltek, hogy ne vegyenek fel volt szélsőjobboldali párttagokat, szimpatizánsokat a kommunista pártba. A Magyar Kommunista Párt Észak-kerületi Titkársága ezért utasította az ózdi pártszervezet vezetőségét, hogy tisztítsa meg a szervezetet „az oda nem illő elemektől”. A szakirodalom szerint 1945. március 1-jére ennek következtében a taglétszám közel megfeleződött: 1190 főre csökkent.³⁰ Ekkoriban, 1945. március 4-én az MKP ózdi szervezetének öttagú ideiglenes vezetőségét héttagú választott vezetőség váltotta fel, melynek Antalköz mellett Blaskovics Ferenc, Kubancsik István, Leniczki Gyula, Moravcsik Lajos, Petrei Lajos, Vincze Géza lett a tagja.³¹

A gyorsan felduzzadó létszámú, változatos összetételű ózdi pártszervezet élén álló Antalköznek sajátos gondolkodása volt. Baloldali emberként magát „istenfélő kommunistának” tartotta. Nem meglepő, mert a falusias Sajóvárkonyon a lakosság döntő része gyakorolta a vallását, ő is hasonló neveltetésben részesülhetett. Az már érdekesebb, hogy 1945 után emellett továbbra is rendíthetetlenül kitartott. Emiatt már 1945 elején problémája adódott, amikor a debreceni pártiskolán a fenti nézeteit hangoztatta, ezért hamarabb hazaküldték.³²

²⁹ KENDE Tamás: I. m. 33–34. A szociáldemokrata párt is jelentős növekedést könyvelhetett el: 1945. február 18-án ezeröttszáz körül volt a taglétszáma. KIRSCHNER Béla–RÁCZ Béla: I. m. I. 657.

³⁰ KIRSCHNER Béla–RÁCZ Béla: I. m. I. 657.

³¹ Az MKP vidéki szervezkedése. *Szabad Magyarország*, 1945. március 9. 4.

³² Interjú Kósik Pálnéval (1941). I. m. Az MKP már 1945 elején középfokú pártiskolákat hozott létre Debrecenben, Budapesten, Pécsen és Békéscsabán, amelyek két-három hónaposak voltak. ISPÁN Ágota Lídia: *Parasztkaderek az iskolapadban*. *Újkor.hu*. Forrás: <https://ujkor.hu/content/parasztkaderek-az-iskolapadban> (Letöltve: 2024. 03. 16.)

Ettől kezdve jól érzékelhető, hogy a helyi pártvezetőségben is egyre több ellensége lett. Látható, hogy nem követte szigorúan a párt álláspontját, Kubinyi István, a Központi Szervezési Osztály instruktora³³ szerint tele volt „forradalmi érzésekkel”, valamint nézetei „erősen baloldaliak és vonalelleneseek” voltak. Véleménye alapján egy forrófejű ember, „akinek még a hathetes debreceni pártiskola sem tudott változtatni”. Emellett feltehetően idealizmusa és talán naivitása okozta a párton belül a legnagyobb problémát – Kubinyi szavaival – azt, hogy folyamatosan „a tisztakéz politikáját hirdette [...] Kubancsikkal, Leniczkivel és a pártvezetőséggel szemben”.³⁴ Leniczki Gyula ózdi kommunista pártvezető kijelentését – „Vigyázz, Jóska, ne állj az utamba!”³⁵ – sokáig emlegették még Ózdon. Az ellentéteket a családi emlékezet is megőrizte, de pontos okai már a homályba vesztek.³⁶

A debreceni pártiskolából hazatért Antalközt feltehetően leváltották párttitkári funkciójából. A kommunista párt felső szervei mindezt a pártszervezet radikalizálódásával magyarázták. A szervezet gyengeségei és problémái miatt 1945 májusában a központból helyezték ide párttitkárt Práth Károly személyében.³⁷ Antalköz háttérbe vonult, és kijelentette, hogy nem ért egyet a helyi vezetőség politikájával. Révai József későbbi jelentése szerint, amikor „felszólították munkára, az volt a válasza: majd eljön az én időm is”.³⁸ 1945–1946 fordulóján tudták csak rábeszélni arra, hogy az üzemi pártszervezet titkára legyen.³⁹

Egy idő után pártellenzék alakult ki a helybeli kommunista párton belül Antalköz körül. Kubinyi István szerint a „frakció”

³³ Az instruktorokat a párt felsőbb szervei jelölték ki, akik rendszeresen követték, de legalább egy-egy kampány alkalmával megpróbálták a gyengébb pártszervezetek munkáját fellendíteni.

³⁴ MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

³⁵ Uo.

³⁶ Interjú Kósik Pálnéval (1941). I. m.

³⁷ Práth Károly (Budapest, 1910. augusztus 29. – Budapest, 1994. augusztus 1.) Névtár. Életrajzok. In: *Történelmi Tár*. https://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=5592&catid=84%3Ap&Itemid=67. (Letöltve: 2024. 01. 14.); KIRSCHNER Béla–RÁCZ Béla: Az ózdi vasmű története a felszabadulás időszakában. II. *Századok*, 1963/4. 817.

³⁸ MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

³⁹ Uo.

értelmi vezetőjének Pál Károlyt tekintették, de ő eléggé népszerűtlen volt Ózdon, ezért Antalközt toltta maga elé és használta fel a céljaira. A pártjelentések alapján megoszlanak a vélemények azzal kapcsolatban, hogy a pártfrakciót az antiszemita gondolatok kötötték össze vagy sem. Egyes visszaemlékezők szerint Pál Károly már az első vezetőségnek tagja volt, a pártjellemzésekből egy sötét, a pártot is kompromittáló múlt bontakozik ki. Ekkor az sem volt már pozitív tett, hogy a második világháború alatt vitézségi érmet kapott, de jóval súlyosabban nyomott a latban, hogy egy jelentés szerint börtönbe került első felesége meggyilkolásáért, fiatalabb korában pedig kifosztott egy kápolnát. Csehszlovák kommunista hírszerzők szabadulása után beszervezték, lebukása után újra börtönbe került, „ahol az elvtársak foglalkoztak vele és valami nyelvre is megtanították. Ilyenformán ezt a megnyerő megjelenésű, de utolsó porcikájáig züllött és romlott alakot a mieink kiművelték politikailag is”.⁴⁰

Antalköz sajátos látásmódja és párton belüli konfliktusai ellenére a helybeliek, a munkásság körében nagyon népszerűnek számított. A pártjelentések „prédikátorszerű” alakként jellemezték, aki a gyári közösség érdekeit képviseli az előjogokkal bírókkal és kivételezettekkel szemben. Szigorú moralitása vallásos háttérével is összefügghetett.⁴¹ Kubinyi szerint „megbízhatóan becsületes” volt, amit még ellenfelei is elismertek.⁴² Népszerűsége feltehetően abból is adódott, hogy egyszerűségével, szóhasználatával, tevékenységével azt a benyomást keltette a munkásokban, hogy közülük való. Kommunistaként példát is akart mutatni, nevelt fia szerint ez az oka, hogy őt, a kétéves árva gyereket, magához vette, pedig akkor már négy gyermeket nevelt szerény körülmények között, egyetlen munkáskeresőből. Szintén az ő véleménye szerint Antalköz tájékozott ember volt, aki egyszerűen tudta elmagyarázni a munkásoknak a bonyolultabb összefüggéseket, és „öblös hangjával”, beszédmódjával is különösen tudott hatni

⁴⁰ Uo.

⁴¹ APOR Péter: *Forradalom a hátsó udvarban. Tömegerőszak, antiszemitizmus és politikai átalakulás a második világháború utáni Magyarországon, 1945–1946.* Jaffa Kiadó, Budapest, 2021. 62.

⁴² MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

rájuk.⁴³ A Magyar Kommunista Párt domaházi pártszervezete is Antalköz közéleti tekintélyét vetette latba, amikor 1945. március 2-án azzal a kérelemmel fordult a járási főszolgabíróhoz, hogy a haláltáborokból vissza nem tért Grossz Adolf lakását utalják ki nekik párthelyiség céljára.⁴⁴ Az Ózd környéki asszimilálódott zsidóságnak a holokauszt után ugyanis mindössze tíz százaléka maradt csak életben és tért haza. A zsidóként deportáltak üresen maradt házeit ugyanis sok esetben kifosztották, majd oda a lakásínség következtében a helyiek költöztek be.⁴⁵

Antalköz presztízse háttérbe szorulása után sem csökkent a helyi népesség körében. Egy 1945. november 17-i tüntetésen például az igazgatósági iroda elé vonult munkásság, amelynek dühét az váltotta ki, hogy míg ők nem kapták meg a fizetésüket, a tisztviselőknek az igazgatóság az üzemi bizottság határozata ellenére is folyósította a nagy összegű segélyeket, „Antalköz József Kommunista Párt vezető tagot ünnepelte, és kérte a színpadon megjelenni”.⁴⁶ Különösen szembetűnő volt nimbusza a helyi politikusokéval összevetve. A már említett meghatározó ózdi pártvezető, a korábban bánya-, majd vasgyári munkásként dolgozó, de a Horthy-rendszerben is már baloldali múlttal rendelkező Leniczki Gyula⁴⁷ – aki akkoriban a körzet nemzetgyűlési képviselője is volt – például korántsem élvezett jelentős megbe-

⁴³ Interjú Ádám Lászlóval (1942). Ózd, 2023. október 19.

⁴⁴ NEMCSIK Pál: A népi demokratikus rendszer első hónapjai Ózdon és az ózdi járásban. In: DEÁK Gábor–ROMÁN János (szerk.): *Borsodi történelmi évkönyv 5*. Magyar Történelmi Társulat Borsod-Abaúj-Zempléni Csoportja, Miskolc, 1976. 200.

⁴⁵ A hátrányos megkülönböztetések, a munkaszolgálatra való behívás után 1944 májusában felállították az ózdi gettót, ahova a környékbeli zsidóságot gyűjtötték össze Ózd vonzaskörzetéből. Június 5-én a helybeli zsidókat tíz marhavagonba terelték a vasútállomáson, ahol mozdulniuk is alig lehetett, és elindították őket Auschwitz felé. Lásd bővebben: NAGY Péter: Kommunista tüntetésből antiszemita pogrom. Az ózdi zsidóság elleni atrocitások 1946 februárjában. *Hurbán. Együttélés, összeomlás, újrakezdés*. 2023/1. 165–166.

⁴⁶ SZILÁGYI Gábor: Iratok a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű üzemi bizottságainak történetéhez 1945–1946-ban. *Levéltári Közlemények*, 1960/31. 307–308.

⁴⁷ Leniczki Gyula (Bóta, 1904. február 23. – Ózd, 1981. március 21.). In: Névtár. Életrajzok. *Történelmi Tár*. Forrás: https://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4966&catid=75:l&Itemid=67 (Letöltve: 2024. 01. 14.)

csülést Ózdon. Presztízsét állítólagos gyakori ittassága és az is csökkentette, hogy feleségével rossz viszonyban volt, és szeretői is voltak. Kubinyi István jelentéseiben is kiemelte, hogy a pártgyűléseken résztvevőkkel – zömében munkásokkal – lekezelően és gorombán beszélt.⁴⁸ Kijelentései ellen akkor Ózd saajóvárkonyi pártszervezetének vezetősége⁴⁹ is testületileg tiltakozott. Emellett 1945 augusztusától mint titkárt a párt szervezésével bízták meg, azonban nem ért el eredményeket, különösen a bolyoki szervezet volt nagyon gyenge. Gyakran hivalkodott képviselői munkájával, a hétvégi parlamenti szünetekben sem ment haza, így megszakadt a kapcsolata a helybeliekkel.⁵⁰ Tömpe András, a Vidéki Rendőrkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának vezetője⁵¹ úgy vélte, hogy „Antalköznek és Leniczkynek⁵² annyira különböző emberi tulajdonságaikat szembeállítva a primitív ózdi munkásság előtt, sokkal kedvezőbb színben tűnik fel Antalköz a maga egyszerű, puritán életmódjával”.⁵³ A település párttitkáráról, Sarkadi Istvánról sem volt jó véleménnyel 1946 elején: „kéthónapos iskolát végzett, rendes, jó kommunista, de semmi esetre sem alkalmas a 3400 tagot⁵⁴ számláló ózdi szervezet vezetésére”.⁵⁵

A források szerint tehát Antalköz idealista és naiv baloldali ember lehetett, aki képes volt a párt központi álláspontjával és helyi politikusaival is szembenemenni, ha mások voltak az elképzelései; tevékenysége, tulajdonságai és megjelenése azonban

⁴⁸ MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

⁴⁹ Ózdhoz 1940-ben csatolták Bolyokot és Sajóvárkonyt, így jött létre Ózd nagyközség. Ebben az időben Ózd településen nem volt egységes pártszervezet, hanem öt alapszervezet működött: az ózdi (a korábbi Ózd falu területén), a bolyoki, a saajóvárkonyi, valamint az ózdihoz tartozó Farkaslyuk bányatelepi, továbbá a Sajóvárkonyhoz tartozó Bányaszállás bányatelepi szervezet. MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Tömpe András. *Magyar életrajzi lexikon*. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/t-ty-780F8/tompe-andras-78367/>. (Letöltve: 2024. 01. 14.)

⁵² Leniczki Gyula neve a forrásokban többször Leniczky alakban is szerepel.

⁵³ APOR Péter: I. m. 62.

⁵⁴ Bő egy év alatt tehát jelentősen megnövekedett az MKP ózdi szervezetének taglétszáma, habár ezt is érdemes forráskritikával kezelni.

⁵⁵ MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

helyben rendkívül népszerűvé tették őt – tegyük hozzá, az akkor még néhány baloldali, még a helyét kereső, korábban sohasem politizáló, a közélet működését, a vezetői feladatokat nem igazán ismerő helyi, egykori munkásokból álló politikusgárda tagjai között. Ne feledjük, ekkor még csupán néhány hónap telt el a szovjet bevonulás és a kommunista párt megalakulása óta.

Az 1946-os ózdi pogrom

Antalköz József népszerűsége 1946 februárjában ismét megmutatkozott, amikor az ózdi vasgár üzemi bizottságának elnököt kellett választani, tehát a munkásság – delegáltjai révén – valamennyire bele tudott szólni vezetők kiválasztásába, akik a vasüzem irányításában ekkoriban nagy befolyással bírtak. Egy 1945-ben kiadott kormányrendelet⁵⁶ szerint ugyanis minden ötvennél több munkavállalót foglalkoztató vállalatban létre kellett hozni az üzemi bizottságokat, melynek tagjait a munkások üzemi gyűlésen választották meg. Feladatuk a termelés, az érdekvédelem és a cégvezetés ellenőrzése volt, ami együtt járt utóbbiak jogainak korlátozásával is. Munkájukat a frissen megalakult szociáldemokrata és kommunista pártok, valamint a szakszervezet segítették, képviselőikből állt fel ez a grémium. Lényegében a korábban megalakult Termelési Bizottság utódja lett, elnöke is annak korábbi vezetője, Kubancsik István volt, aki egy időben a helyi kommunista pártszervezetet is vezette. A bizottságokat a kormányrendelet szerint a második világháború után nehézkesen meginduló közszolgáltatások, közigazgatás, közlekedés és a távközlés működésének elősegítésére hozták létre. Ekkoriban számos, a kormányzat által kezelt közellátási cikket, élelmiszert, ruhát és tüzelőanyagot a gyárakon keresztül osztottak szét. A háború utáni rossz ellátási körülmények miatt ezek a szervezetek ezenfelül gyakran a termelés szervezését, a nyersanyag beszerzését és a termékek értékesítését is felügyelték, így

⁵⁶ Az iparügyi miniszter 1945. évi 50.100. Ip. M. számú rendelete az üzemi bizottságokról 332–336. *Magyarországi Rendeletek Tára*. 1945. (79.) IV–VI. Budapest, 1946.

kulcsfontosságúak voltak a nagyobb gyártelepeken, így Ózdon is. Ebből sokszor feszültség is keletkezett köztük és a vasüzem igazgatósága között, mivel olyan ügyekkel is foglalkoztak, amelyeket a gyárvezetés – a korábbi, évszázados gyakorlat alapján – igazgatósági hatáskörnek tekintett.⁵⁷

Az ózdi közéletben jelentős fordulatot hozott azonban, amikor Kubancsik István 1946 elején lemondott tisztségéről, és 1946. február 22-éről 23-ára virradó éjjel a vasgyár üzemi bizottságának elnökévé a közel egy éve a helyi első vonalból kiszorult Antalköz Józsefet választották. Antalköz nem volt tagja a korábbi, 1945. március 25-én megválasztott első üzemi bizottságnak – addigra feltehetően háttérbe került az MKP-n belül. Tömpe András – Nagy Imre belügyminiszter személyes utasítására írt – beszámolója szerint mindez nem az elképzeléseknek megfelelően alakult: „az első választást megtorpedózták, mert nem a párt jelöltjét választották meg.”⁵⁸ Antalköz csapata ugyanis nem értett egyet az üzemi bizottság elnökének hivatalos jelöltjével, ezért nem szavaztak, így a voksolás érvénytelen lett. A második körben a huszonöt jelöltből csak négy volt tagja az addigi üzemi bizottságnak, és ekkor már Antalköz is jelölt volt. Hatvanöt százalékos részvétel mellett öt szavazták meg. Révai József mindezt Antalköz helyi beágyazottságával magyarázta: úgy vélte, ő volt a legnépszerűbb vezető Ózdon, ellentétben a korábbi elnökkel, Kubancsik Istvánnal, aki a források szerint finoman szólva sem volt alkalmas vezetőnek. Kubancsikról azt írták a pártjelentésekben, hogy „igen gyenge ember, képzettség, képesség tekintetében egyaránt, aki a munkásság közötti népszerűségét és a munkásság ragaszkodását üzemi bizottsági elnöksége idején teljesen elveszítette. Belőle komoly vezető ember Ózdon csak nagy idő múlva lehet, ha közben szorgalmasan tanul és foglalkoznak vele”.⁵⁹ A régi üzemi bizottság továbbá tizenegy hónapos működése alatt egyszer sem számolt be tevékenységéről a munkásoknak,

⁵⁷ APOR Péter: I. m. 141–143.

⁵⁸ MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e., BERKI Mihály: PRO, ÁVO, ÁVH (5.). *Havi Magyar Fórum*, 1994. augusztus 1. 38–39.

⁵⁹ MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

és „engedte, hogy az igazgatóság minden ún. kényes ügyet vele intéztessen el és így szembekerüljön a munkásokkal”.⁶⁰

Az ülés este tíz órakerült véget. A hazafelé tartó Antalközt éjjel fél tizenegy körül⁶¹ az Akácós úton – egy tompa tárgygal a tarkójára mért csapással – leütötték. A súlyos agyrázkódást szenvedett és eszméletlen férfit csak másnap reggel hétkor találta meg három munkástársa az úton.⁶² Kórházba vitték,⁶³ és értesítették a rendőrséget, amely Tömpe szerint azonnal megkezdte a nyomozást.⁶⁴ A gyárban a szirénát is megszólaltatták, így az üzemben hamar híre ment az esetnek, majd egy spontán népgyűlés szerveződött. Elek Zoltán gyári munkás emlékei szerint azt mondták nekik, hogy vigyenek stangát (vasrudakat),⁶⁵ míg mások vasdorongokat, kalapácsokat és ütőszerszámokat vettek magukhoz. A beszámolók szerint több ezren⁶⁶ vonultak a Magyar Kommunista Párt ózdi székháza elé – valószínűleg sokak számára ismert volt Antalköz és az MKP vezetőinek ellentéte –, ahol a merénylők kiadását követelték. A hírről először Petrei Lajos járási titkárt értesítették, majd többen vasdorongokkal felszerelkezve a kommunista párt helyi vezetőinek, Kubancsik Istvánnak és Leniczki Gyulának a lakásához mentek, és bevitték őket a székházba.⁶⁷

A gyűlésen többen a közben odaérkező Leniczki Gyulát vádolták a merénylet elkövetésével, és azt követelték, hogy „jőjjön le a vezetőség, és számoljon be”.⁶⁸ Leniczki nem mert lemenni, továbbá „Kubancsik elvtársat az érte jött munkások maguk izolálták el valami zárt kerthelyiségben”.⁶⁹ A munkásokhoz így a párt járási titkára, Petrei Lajos beszélt; egy másik forrás szerint Hasilló

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Uo.

⁶² Nyilas orvtámadás Ózdon. *Népszava*, 1946. február 27. 1–2.

⁶³ Mi történt Ózdon? *Haladás*, 1946. március 7. 3.

⁶⁴ MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

⁶⁵ Elek Zoltán gyári munkásként részt vett a nagygyűlésen. Interjú Elek Zoltánnal (1922). Ózd, 2015. június 14.

⁶⁶ ApOR Péter: I. m. 57.; Jegyzőkönyv. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Központi Szervek, Magyar Izraeliták Országos Irodája iratai, TC/34. doboz.

⁶⁷ MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Uo.

József, az Ózddal szomszédos Csernely település MKP-titkára,⁷⁰ aki nyugtatni próbálta az embereket, és igyekezett rábeszélni őket – eredménytelenül –, hogy térjenek vissza a munkájukhoz.⁷¹ Csupán annyit tudtak elérni ekkor, hogy a kohószemélyzet visszament dolgozni, akiknek a munkája a kohók, így a gyár folyamatos működése miatt kulcsfontosságú volt. A tömeg azt követelte, hogy a rendőrség azonnal tartson vizsgálatot, hallgassa ki – nyilvánosan, a munkások előtt – az előző napi vezetőségi ülés résztvevőit. Emellett olyan vádak is elhangzottak, hogy Antalköz állapotáért az őt ellátó dr. Fekete Zoltán inspekciós orvos felel, aki a nyugalma érdekében nem engedett be hozzá látogatót, és a kihallgatás ellen is tiltakozott. Antalközt ennek ellenére mégis kikérdezték a hatóságok, de csak annyit tudott mondani, hogy két magas férfi követte, majd egyikük egy tárggyal fejbe vágta.⁷² Öt nappal korábban, február 19-én egy hasonlóan indulatos tömegtüntetésre került sor a településen. Ózdra érkezett két vezető kommunista politikus, Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter és Kossa István, a Szakszervezeti Tanács főtitkára. Először a kommunista párt tartott gyűlést a vasgyárban, ők ott szóltak fel.⁷³ Ezután ötezer munkás vonult fel táblákra írt jelszavakkal, „a reakció és a reakciós vezetők eltávolítását”⁷⁴ követelve a községháza előtti téren. Az esemény feltehetően a március 5-én megalakuló Baloldali Blokk előkészítése volt, országosan is számos hasonló rendezvény zajlott le. A Baloldali Blokk az MKP, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Szakszervezeti Tanács részvételével jött létre, és valódi célja a legnagyobb kormánypárt, a kommunistákkal koalícióban lévő Független Kisgazdapárt gyengítése volt. Kampányuk során azzal vádolták a kisgazdákat, hogy jobbszárnyuk „reak-

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Jegyzőkönyv. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Központi Szervek, Magyar Izraeliták Országos Irodája iratai, TC/34. doboz.

⁷² Mi történt Ózdon? *Haladás*, 1946. március 7. 3.

⁷³ Megmutatjuk kemény öklünket! Gerő Ernő és Kossa István elvtársak a munkáspártok gazdasági terveiről és a reakció elleni közös harcáról beszéltek a vasgyári gyűlésen. *Felvidéki Népszava*, 1946. február 20. 2.

⁷⁴ Nem tűrjük tovább! Ózd dolgozóinak tömegtüntetése a reakció ellen. *Felvidéki Népszava*, 1946. február 20. 3.

ciós” terveken, tehát a korábbi rendszer valamiféle restaurálásán dolgozik. Február 19-én az egész ózdi gyár leállt, munkások tömegei vonultak ki az utcára, az üzletek bezártak. Lefkovichs Andor ózdi kereskedő, az Ózdi Izraelita Hitközség elnöke és a Joint Segítő Bizottság ózdi vezetője későbbi tanúvallomása szerint a tömegben gyakran elhangzottak a „halál a zsidókra, halál Mindszentyre!” kiáltások.⁷⁵ Ekkor Kubancsik László,⁷⁶ a szociáldemokraták egyik helyi vezetője, az üzemi bizottság tagja hosszan beszélt a „reakcióról”, majd az elhurcolt és hazatért zsidóságról, és kijelentette: „Itt nincsenek kiváltságok, nincsenek előjogok, legyen az illető akár deportált, akár nem, most még csendben vagyunk, legközelebb azonban vasstangákkal és dorongokkal fogunk jönni.”⁷⁷

Kubancsik László szavai február 23-án beigazolódtak, bár okozati összefüggést a pogrom és az azzal kapcsolatos tanúvallomás mondatai között nem lehet találni. A rendőrség Antalköz bántalmazása után már szombat hajnalban megkezdte a nyomozást, aminek nem lett eredménye.⁷⁸ Az események kivizsgálására Várkonyi László rendőr főhadnagyot, a helyi politikai osztály vezetőjét⁷⁹ jelölték ki, aki az időközben spontán meginduló gyűlésről tudomást szerezve kiszállt a helyszínre, és a tömeget

⁷⁵ Jegyzőkönyv. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Központi Szervek, Magyar Izraeliták Országos Irodája iratai, TC/34. doboz.

⁷⁶ Kubancsik László kőműves volt, 1930-ban Ózdról Budapestre került, ahol részt vett az 1930. szeptember 1-jei általános tüntetésen. Nemsokára visszakerült Ózdra, 1942-től vett részt a munkásmozgalomban. 1945-ben az Ózdi Nemzeti Bizottság és az Igazoló Bizottság tagja volt. A szociáldemokrata pártból 1947. május 1-jén átlépett a Magyar Kommunista Pártba. 1931. február 13-áról 14-ére virradó éjjel mint munkanélküli kőművessegéd két társával betört az ózdi vasgyári ételmezési üzletbe. Tettüket követően önként feladták magukat. A miskolci fogházba szállították őket. Lásd: Betörők jártak az ózdi vasgyár ételmezési főüzletében, ahonnan 170 pengő készpénzt vittek el. Egy véres ujjlenyomat vezette nyomra a csendőrséget, mire a tettesek önként jelentkeztek. *Magyar Jövő*, 1931. február 21. 3., „Munkát, Kenyeret” Szeptemberi emlékek. Észak-Magyarország, 1980. augusztus 31. 4.

⁷⁷ Jegyzőkönyv. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Központi Szervek, Magyar Izraeliták Országos Irodája iratai, TC/34. doboz. Kubancsik szavait Kubinyi is hasonlóképpen idézi. MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

⁷⁸ Mi történt Ózdon? *Haladás*, 1946. március 7. 3.

⁷⁹ VÁRKONYI László. Az állambiztonság vezetői, 1956–1962. Forrás: <https://neb.hu/asset/phprwA1wi.pdf> (Letöltve: 2024. 01. 14.)

szintén nyugtatni próbálta.⁸⁰ Amikor már úgy tűnt, sikerül megnyugtatni a kedélyeket, egy fiatalember a rendőr származására utalva azt kiabálta: „Ne pofázz, zsidó!” A tiszt ekkor az emberek közé ugrott, hogy kiemelje a hangadót, de a tömeg összezárt, és ahelyett, hogy eljutott volna hozzá, őt vették körül, és lökdösní, bántalmazni kezdték. Sarkadi István, a kommunista párt egyik vezetője ekkor érkezett a helyszínre, aki utat tudott törni magának, és néhány másik párttaggal együtt, a testükkel védve a főhadnagyot az Olvasó Egyletbe menekítették.⁸¹ Az antiszemita bujtogatások hatására a népgyűlés tömegéből nyolcvan-száz ember – Lahó János községi, jegyzői hivatali kézbesítő vezetésével⁸² – megindult a helybeli zsinagóga felé, ahol éppen istentiszteletet tartottak. Vasrudakkal benyomták az ajtót, mire a bent lévők nagy része az ajtókon-ablakokon kiugorva menekült ki onnan. A felbőszült tömeg egy része, mintegy háromszáz fő,⁸³ a Gyűjtő kereskedelmi negyedbe rohant – míg a többiek visszamentek az üzembe –, ahol a zsidó kereskedők boltjainak kirakatát betörte, az iparosműhelyeket feldúlta, többeket tettleg is bántalmazott.⁸⁴ A feldúlt üzletekben az árucikkeket a földre szórták,⁸⁵ de nem rabolták ki, a feldühödött munkásokhoz azonban olyan elemek is csatlakoztak a Gyűjtővel szomszédos Cipó településrészeiről, akik lehetőséget láttak a rablásban, és a sajtóhíradások szerint a lopott holmik egy részét a környékbeli falvakban árusították.⁸⁶ A zsidó származású Groszmann Vera később úgy emlé-

⁸⁰ Jegyzőkönyv. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Központi Szervek, Magyar Izraeliták Országos Irodája iratai, TC/34. doboz.

⁸¹ Mi történt Ózdon? *Haladás*, 1946. március 7. 3.

⁸² Lahó János 1937. október 1. – 1940. március 1. között a saajóvárkonyi községi hivatalban volt kézbesítő, majd Ózdra került kézbesítő rendőrnek, onnan pedig visszakerült Ózd Sajóvárkony településrészeire kézbesítőnek. Saját bevalása szerint 1945 előtt politikai párt tagja nem volt. MNL BAZML XVII. f. 423/2. ó. e.

⁸³ Jegyzőkönyv. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Központi Szervek, Magyar Izraeliták Országos Irodája iratai, TC/34. doboz.

⁸⁴ BERI Béla: Jákob családja őseire emlékezik. Kézirat. É. n. Ózdi Városi Könyvtár. Szd: 6. 23–24.

⁸⁵ Interjú Hangonyi Lajosnéval (1936). Ózd, 2015. július 15.

⁸⁶ Lásd bővebben: NAGY Péter: Kommunista tüntetésből antiszemita pogrom. I. m. 164–179.

kezett vissza, hogy volt, aki azt kiabálta, hogy Hitler nem végzett jó munkát, mert több zsidó jött vissza, mint amennyi volt.⁸⁷ A merénylet hírére azonnal Ózdra érkezett Szkladán Ágoston, a Magyar Kommunista Párt megyei titkára – korábban az ózdi gyár munkása –, valamint egy Vladár nevű „elvtárs”, továbbá Kubinyi István is, akik rögtönzött gyűlést tartottak, és próbálták megnyugtatni az embereket. Révai jelentése alapján a hangulat „izzó volt és csak nagy nehezen sikerült a tömeg zömét megnyerni”.⁸⁸ Ugyanakkor Révai József kommunista politikus aznapra tervezett ózdi nagygyűlése az események hatására elmaradt. A helyzet súlyosságát jelzi, hogy jelentést is írt a Politikai Bizottságnak az ózdi helyzetről: „az ózdi vezető elvtársaknak, amikor a munkásság megmozdult, első gondolata és ösztönös reagálása nem az volt, hogy ennek az egészséges forradalmi megmozdulásnak az élére álljanak, hanem az, hogy »csendre és rendre« intsék a munkásokat, amivel egyenesen előmozdították a fasiszták és a reakciók tervét, hogy t. i. az Antalköz elleni merénylet gyanúját a kommunistákra kenjék. Hogy lehet az, hogy egy alapjában helyes, forradalmi és reakcióellenes megmozdulás elcsúszszik fasiszta irányban és fosztogatássá fajuljon? Az ok nyilvánvaló: a pártszervezet nem állt a munkásság élére és ezzel kiszolgáltatta az elkeseredett munkásokat a fasiszta aknamunkának.”⁸⁹ Szerinte nem a kommunista pártból ábrándultak ki a helybeliek, hanem annak vezetőiből.⁹⁰ A kedélyek nehezen nyugodtak le, vásárnap is történtek kisebb megmozdulások, telefon-összeköttetés még hétfőn sem volt Ózddal.⁹¹

Tömpe András beszámolója szerint telefonon szerzett tudomást a történetekről. Táviratban azonnal utasítást adott a Borsod

⁸⁷ Később, házassága után neve Kohn Vera. Interjú Kohn Verával (1927). Forrás: https://sfiaccess.usc.edu/Testimonies/ViewTestimony.aspx?RequestID=197889ac-e477-482f-ae0e-6b145701f1ef&fbclid=IwAR15MG-WZ0NcxPeyWrzNX8GIX72_okc5RsTtL-8YHIQLo_fodLsMOW7yGIM (Letöltve: 2024. 03. 20.)

⁸⁸ MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Két napon át romboltak és fosztogattak a felelőtlen tüntetők Ózd üzletnegyedében, a „Gyujtón”. *Miskolci Hírlap*, 1946. február 26. 3.

vármegyei főkapitányság vezetőjének, hogy „detektívcsoporttal és karhatalommal szálljon ki Ózdra a merénylet tetteseinek felkutatására, valamint a rend helyreállítására és biztosítására. Tekintettel az esemény rendkívüliségére, Budapestről is kiküldtem közegeimet a merénylet tetteseinek kinyomozására”.⁹²

Február 24-én a rendőrség az eseményekkel kapcsolatban negyvenhat személyt vett őrizetbe,⁹³ kilencet internáltak, akiknek a múltbeli magatartásáról is terhelő adatok jutottak a birtokukba.⁹⁴ Február 28-án további hat ózdi személyt vettek őrizetbe a fosztogatásokkal kapcsolatban. Kubinyi István március 23-án összesen tizenegy Miskolcon internált személyről beszélt, akik közül hét főt a nyomozást vezető Kecskés őrnagy „jelentéktelen esetnek minősülő” bűntettel vádolt, Kubinyi ezért kérte a szabadon bocsátásukat. A rendőrségi állomány azonban Kubinyi szerint is gyenge képességű és megbízhatatlan volt, akik nem tudták segíteni a politikai osztályvezető munkáját – akivel viszont meg volt elégedve –, így a nyomozás áprilisban elakadt.⁹⁵ Tömpe András később úgy nyilatkozott, hogy közvetlenül Farkas Mihály belügyi államtitkár utasította őt, hogy vetesse őrizetbe az ózdi gyár igazgatóit és vezető beosztású alkalmazottait, akik már a Horthy-rendszerben is ott dolgoztak, majd 1945 után beléptek a szociáldemokrata pártba. Ő azonban elutasította ezt, mivel az illetők bűnrészességét semmi sem igazolta.⁹⁶ Mindeközben a deportálásból hazatért magyar zsidók úgy érezték, hogy a rendőrség sem tett meg mindent a pogrom résztvevőinek megbüntetéséért. A pogromban érintett egyik kereskedő például az ózdi rendőrségen feljelentést kívánt tenni, amit azzal utasítottak el, hogy örüljön annak, hogy egyáltalán túlélte a rablást.⁹⁷ Számos zsidó csa-

⁹² MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

⁹³ Többek között az alábbi személyeket: Berki Ágoston, Bari Zoltán, Barkóczi Béla, Demcsik István, Éliás Ignác, Horváth Gergely, Kecskés László, Kósik Ferenc, ifj. Komoróczy József, Nagy József, Ókrös Aladár, Seres János, Heller Mihály, Lahó János. Lásd: Rendőrkézen az ózdi fosztogatások főkolomposai és résztvevői. *Szabad Magyarország*, 1946. február 27. 1.

⁹⁴ 9 internálás. *Felvidéki Népszava*, 1946. március 2. 3.

⁹⁵ MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

⁹⁶ A miskolci pogrom – ahogyan Rákosiék látták. Közli: STANDEISKY Éva. *Társadalmi Szemle*, 1990/11. 84.

⁹⁷ Erdős Tibor magániratai. Erdős Bence magángyűjteménye.

ládnak ez volt az utolsó csepp a pohárban, és az események után szinte azonnal elköltöztek a környékről; volt, aki pár nap múlva már budapesti lakosként tett vallomást az esetről.⁹⁸ A pogrom azonban nem volt egyedi eset. A második világháború után nemcsak Ózdon, hanem Miskolcon, Sajószentpéteren, Szegváron, szintén munkáskörnyezetben, valamint Kunmadarason is voltak hasonló, zsidók ellen irányuló megmozdulások, ami azt mutatja, hogy a rossz körülmények közepette a lakosság egy része – amellett, hogy továbbra is fogékony volt az antiszemitizmusra – könnyen mozgósítható volt.⁹⁹ Hogyan fordult egy gyári munkás kommunista vezető melletti tüntetés zsidóellenes randalírozássá? Egyes sajtócikkek szerint az antiszemita jelszavakat skandálók és a zsidó kereskedők és iparosok ellen bujtogatók többsége egykori nyilas párttag volt.¹⁰⁰ Ez nem zárható ki teljesen, azonban más forrásokban, mint például a népbírósági, népügyészségi és igazolóbizottsági iratokban a pogrommal kapcsolatban felmerült személyek közül senki sem szerepel nyilaskeresztes párttagként vagy szimpatizánsként.¹⁰¹ Továbbá ekkor néhány helyen felhozták Antalköz esetleges szélsőjobboldali múltját. Oszip István, a megye akkori főispánja a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségének 1946. augusztus 2-i ülésén tett hozzászólásában is említette ezt. Leütéséről egyébként azt mondta Oszip, hogy „elrendezték a mű fejbe ütést”.¹⁰² Tömpe András írásában is utal erre, mikor az Antalköz körül a kommunista pártban kialakult csoportot frakciónak nevezi, annak vezetőjéről azt állítja:

„teljesen zavaros ember, babonás, istenhívó és meggyőződésem szerint nem teljesen normális. Az ő politikai álláspontja – amit őszintén nem fejtett ki a velem való beszélgetés alatt – a közis-

⁹⁸ Interjú Foltynová Verával (1920). <https://sfiaccess.usc.edu/Testimonies/ViewTestimony.aspx?RequestID=68c9fe34-6cde-4da6-9bee-c4dc35cb29ca&fbclid=IwAR2PxNcR8vadLRsm8DGM89F1maODsDU1NUtg2zWDR2UuzHEHaAqctveRuEA>, Jegyzőkönyv. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Központi Szervek, Magyar Izraeliták Országos Irodája iratai, TC/34. doboz.

⁹⁹ STANDEISKY Éva: *Antiszemitizmusok*. I. m. 141–154.

¹⁰⁰ Negyvenhat tüntetést tartóztattak le eddig Ózdon. *Miskolci Hírlap*, 1946. február 27. 3.

¹⁰¹ MNL BAZML XXV. 4., XXV. 6.

¹⁰² A miskolci pogrom – ahogyan Rákosiék látták. *Társadalmi Szemle*, 1990/11. 84.

mert ultralink baloldaliság (proletárdiktatúrát kellett volna csinálni stb.), Központi Vezetőség ellenes, önmagát Rákosinál hivatottabb vezetőnek tartja a magyar proletariátus számára. A beszélgetés alatt legalább nyolcszor kitért tiszta családi életére, saját puritán jellemére stb. Az embereket fanatizálni tudja prédikátorszerű fellépésével. Hívei számára Antalköz azt jelenti, ha ő lenne Ózdon az első ember, akkor leszámolna a reakcióval, a nadrágosokkal és a zsidókkal. Antalköz maga is antiszemita, akinek főszerepe van abban, hogy Ózdon párttagságunk kisebb, de nem jelentéktelenebb részében az a hit van elterjedve, hogy azért ilyen nehéz a munkásember élete, azért nincsenek erélyes intézkedések, mert a mi Pártunkban zsidók a vezetők.”¹⁰³

A nyilaskeresztes mültra vonatkozó szavakat a jelentésben aláhúzták, egy ismeretlen személy pedig odaírta piros színnel megjegyzésként, hogy hazugság. Révai József is ezt jelentette ki – szerinte azért jöhettek elő ezek a mélyben még meglévő zsidóellenes megnyilvánulások, mert a helyi pártvezetés nem állt a tömeg élére, hanem azt az Antalközzel való nézetkülönbsége miatt csitítani akarta. Szerinte Antalköz „régí munkásmozgalmi ember, régí szervezett munkás, fanatikus baloldali, szó sem lehet róla, hogy nyilas kapcsolatai lennének”.¹⁰⁴ Antalköz zsidóellenessége ellen szól az is, hogy a korabeli baloldali lapok mindegyike azt írta, hogy az Antalköz melletti tüntetést használták ki a szélsőjobb oldali elemek a pogromra, tehát ez a „reakció” műve. Mindez az újságcikkek címében és szövegében is jól megmutatkozik. Vagyis akkor még szó sem volt Antalköz vélelmezett szélsőjobb oldali gondolatairól, épp ellenkezőleg: kiálltak mellette, miszerint őt is a „fasiszták” ütötték le. Álmerényletről szintén nem írtak.¹⁰⁵

Egy visszaemlékezés szerint a pogrom kialakulásához hozzájárult például az is, hogy míg a hazatért izraeliták kaptak valamennyi segílyt, addig a gyári dolgozók és családtagjaik nem. A nagyon rossz élelmezési körülmények miatt eleve feszült hely-

¹⁰³ STANDEISKY Éva: Antiszemita megmozdulások Magyarországon a koalíciós időszakban. *Századok*, 1992/2. 292–293.

¹⁰⁴ Uo. 293.

¹⁰⁵ A reakció bérencei véres orvtámadást követtek el az ózdi gyár üzemi bizottságának elnöke ellen. *Felvidéki Népszava*, 1946. február 24. 1.; A rendőrség erélyes nyomozással kideríti az ózdi merénylet és fosztogatás fasiszta bűnöseit. *Szabad Magyarország*, 1946. február 26. 1.

zetet fokozta, hogy azt az egyik magyar zsidó kereskedő állítólag úgy kommentálta, hogy a munkások ezt érdemlik.¹⁰⁶ A népszerű kommunista vezető elleni merénylet antiszemita fosztogatásba torkollását feltehetően több, egymással párhuzamosan létező tényező fennállása okozhatta 1946 elején. A második világháború eseményei és hatásai okozta társadalmi-gazdasági nehézségek, továbbá a hazatérő zsidóság korábban elvett vagyonának esetei, a közben zajló igazolóbizottsági eljárások, népügyészeti, nép-bírói ügyek összességében hatalmas feszültséget okoztak Ózdon és környékén. Mindezt súlyosbította az új politikai rendszer helyi vezetését alkotó, tapasztalattal és megfelelő képességekkel sem rendelkező elit tevékenysége, az egymással és a gyár-vezetéssel kialakult konfliktusok, valamint tetézték az országos politika kampányai, jelen esetben a „reakcióellenes” jelszavak, megmozdulások is. Elég volt egy csepp a pohárban – a helyben népszerű vezető elleni merénylet –, hogy mindez egy ilyen atrocitáshullámban csúcsonadjon ki –, vagy pont az indulatok még további gerjesztése, a helyi vezetők elleni tömeges fellépés lehetett a cél Antalköz bántalmazásával is.

Kik üthették le Antalköz Józsefet? Az MKP központi vezetését – a folyamatos levelezés szerint – hónapokig foglalkoztatta az ügy, ellentétben azzal, hogy megbüntessék-e a zsidóság ellen elkövetett atrocitások főkolomposait és tetteseit. Antalköz állítása és a nyomozás szerint személyes haragosai nem voltak – bár ismert, hogy a párton belül voltak ellenfelei.¹⁰⁷ 1946. március 23-án Kubinyi, aki a történetek vizsgálatára Ózdra helyezett Kecskés őrnagy megérkezése után maga is bekapcsolódott a nyomozásba, és arról naponta többször eszmét cserélt vele – ami egyúttal mutatja a kommunista pártnak a rendőri szervekre gyakorolt befolyását is –, azt írja, hogy az elkövetők hárman voltak.

¹⁰⁶ Barnóczki Bélánét tizenhét évesen Ózdra telepítették át, ahol az átmeneti szállásként szolgáló úgynevezett „Kovács-udvarban” szemtanúja volt a pogromnak. Barnóczki Béláné visszaemlékezése. Rögzítette: Kovács Katalin. Ózd, 2014.

¹⁰⁷ MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

Kanyó Bertalan,¹⁰⁸ Balogh Pál¹⁰⁹ és egy Varga nevezetű személy. Kanyóról tudható, hogy tizennégy hónapos vizsgálati fogságba helyezték. Ekkoriban a kommunista párt tagja volt, és a népbírósi, népügyészségi iratokból látható, hogy aktívan részt vett a terhelő tanúvallomások megtételében.¹¹⁰ Kubinyi István szerint ők hárman csupán a végrehajtók lehettek, míg az értelmi szerző – meglepő módon – a kommunista párt ellenzékének egyik vezetője, Pál Károly, akit később szintén letartóztattak. Pál valószínűleg Antalköz bántalmazásával annak népszerűségét kihasználva akarta az indulatokat felkorbácsolni, és a helybelieket, az ózdi munkásságot a helyi kommunista párt vezetői ellen fordítani.¹¹¹

A történetek után Leniczki le akart mondani az országgyűlési mandátumáról, és visszatérni az üzembe dolgozni, hogy helyreállítsa népszerűségét és befolyását. A Magyar Kommunista Párt

¹⁰⁸ MNL BAZML XXV. f. 4. d., XXV. f. 6. d.; Gyilkosság. Rendőrségi jelentés Ózdról. Észak-Magyarország, 1957. január 2. 5. Kanyó Bertalan paraszti családban született 1903. március 1-jén a szatmári Fülöpös községben (1955-től Ökörítófülöpös). Fiatalabb éveiben harcos kommunista volt, 1932-ben Debrecenben nyolc hónapi börtönre ítélték, mert az Internacionálét énekelte. Ezután költözhetett Ózd környékére. Az 1945 utáni években azonban fokozatosan kiábrándult a pártból; annyira, hogy 1948-ban MDP-tagkönyvét az ózdi kaszinó épületében megtartott párttaggyűlésen nyilvánosan elégette (a kandallóba dobta). Segédmunkásként ugyan továbbra is dolgozhatott az Ózdi Kohászati Üzemekben, azonban özvegye elmondása alapján az 1949. évi „ózdi megmozdulás” után öt társával együtt tizennégy hónapra az ÁVH budapesti börtönébe került. (A tizennégy hónap egyezik az Antalköz leütése után elrendelt vizsgálati fogság időtartamával, így lehet, özvegye emlékei, aki 1949-ben még nem volt a felesége, valójában erre vonatkoznak.) FAZEKAS Árpád: Kanyó Bertalan mártíromsága. *Honismeret*, 2001/5. 23–25.

¹⁰⁹ Az akkor ötven év körüli Balogh Pálról az alábbi jellemzést adta a kommunista párt: „A felszabadulás előtt nem ismerték a környéken. A felszabadulás kor néhány hétig vezérekedett, ameddig a központ emberei (Révész) a szervezet felülvizsgálatakor azonnal leváltották funkciójáról. Állítólag a csehszlovák kommunista párt tagja volt, de ennek semmiféle valószínűsége nincs. Marxista formulákat ismer. A klikkhez tartozó emberek közül, akikkel én beszéltem – bár makacsul tagad mindenféle frakciós munkát – leginkább árult el bűntudatot, nagy félelmet és idegességet [...] elég intelligens, furfangos [...] ember, akivel való beszélgetésemből az a benyomásom, hogy a csehszlovák kommunista párt tagja sohasem volt, esetleg, mint csendőrségi besúgó, vagy hasonló kaphatott valami marxista ismeretekre kioktatást a multban.” MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

¹¹⁰ MNL BAZML XXV. f. 4. d., XXV. f. 6. d.; Gyilkosság. Rendőrségi jelentés Ózdról. Észak-Magyarország, 1957. január 2. 5.; FAZEKAS Árpád: I. m.

¹¹¹ MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

központi vezetése azonban nem értett egyet ezzel; úgy vélték, az ózdi pártvezetés személyi állománya olyan rossz, hogy Leniczki is kiemelkedik közülük. 1946 márciusában az ózdi szervezetek működésének javítására Kubinyi Istvánt helyezték fentről Ózdra párttitkárnak. A pártközpontban azonban az ő munkájával sem voltak megelégedve. Felrötták neki, hogy a pártellenzék vezetőivel elvtelen kompromisszumot kötött, amikor tagjait, többek között Pál Károlyt és dr. Veres Józsefet az áprilisi, első ózdi küldöttgyűlésen – amely próbálta egyesíteni az öt külön szervezetbe tömörülő ózdi párttagokat – a választmányba és részben a végrehajtó bizottságba is bevonta. A szintén a „frakcióhoz” tartozó Lőrincz Gyula volt nyilaskeresztes párttag a gyári pártszervezet élére került, és csak betegsége miatt mondott le május 11-én.¹¹² Ez egy különösen érdekes momentum volt abból a szempontból, hogy egy évvel azelőtt elméletileg „megtisztították” az ózdi szervezetet az egykori nyilasoktól. Az országos és a helyi pártvezetés levelezése szerint továbbá 1946 májusában például a hétezer gyári munkás között mintegy ötszáz egykori nyilaskeresztes párttag volt, akiknek legalább a háromnegyede ekkor a kommunista párttagkönyvét hordta magánál. A számokat természetesen továbbra is érdemes forráskritikával kezelni, mivel a kommunista párt magyarországi összesített tagságáról sincsenek pontos adatok.¹¹³ Az országos pártvezetésben úgy vélték, Kubinyi különféle demagóg módszerekkel Antalköz népszerűségével versengett, munkamódszere diktatórikus volt. Azt azonban pozitívként említették, hogy a gyár termelésének javításában szerepet vállalt. A helyi pártelit mellett az üzemi bizottsági tagokról sem voltak jó véleményrel a pártvezetésben: „ottani tagjaink valamennyien

¹¹² Az ózdi szervezet vezetője ekkor Kubinyi megbízásából Blaskovics Ferenc – későbbi ózdi polgármester –, az üzemi titkár Istók, a gyári főbizalmi Högel lett. A pártközpontban úgy vélték, hogy „becsületes, de teljesen önállótlan emberek, akik Kubinyi kezébe egyszerű bábok. És amíg Kubinyi vezetői őket, nem is tudnak saját lábukra állni”. MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

¹¹³ Még 1948 elején is százötven-kétszázezer fős eltérések mutatkoztak a lejelentett és a tagkönyvcserék miatt pontosnak tekinthető tényleges tagnyilvántartásban. KENDE Tamás: I. m. 32–33.

egyéniség nélküli, tehetségtelen, politikailag műveletlen, szervezőképesség nélkül való emberek”.¹¹⁴

A kedélyek a pogrom után egy hónappal, márciusban sem nyugodtak meg, továbbra is antiszemita hangulat uralkodott. Kubinyi az alábbiakat írja március 23-án:

„A megtörtént internálásokkal kapcsolatban úton-útfélen beszéltek, hogy az internálások zsidó befolyásra történtek és annak dacára, hogy fosztogatók és nyilasok lettek le internálva [sic!], sokan ártatlannak tartják ezeket és követelik szabadon bocsájtásukat. A f. hó 19-én tartott pártnapon egy felszólaló a nagyszámú résztvevő előtt hangoztatta a lefogottak ártatlanságát. Ebben a kérdésben élénk szócsata folyt le köztem és a felszólaló között, a hallgatók sem pro, sem kontra nem nyilvánítottak véleményt, de az érzésem az volt, hogy inkább a felszólalónak adnak igazat, mint nékem. [...] Különböző összejöveteleken vettem részt. Így az elmúlt héten az összbizalmi értekezleten. Egy kicsit zsidóztak is. [...] A martin és generátor üzemek értekezletén nyíltan zsidóztott az egyik felszólaló. Az értekezlet után az üzem szociális védőnöje egy sereg kérdést tett fel, amely kérdések középpontjába a zsidókérdés állott.”¹¹⁵

Április elejére azonban már a zsidóellenes hangok elültek Ózd környékén, és a hónap második felére lecsillapodtak az Antalköz megtámadása miatti indulatok is. Május 1-jére virradóra azonban Ózd főutcáján egy hosszú szakaszon papírból kivágott nyilaskeresztek szórtak szét. Antalközt április 2-án bocsátották ki az ózdi kórházból, ahol egy darabig munkások is őrizték. Ezután Budapestre ment kivizsgáltatni magát, ahol egy kisebb műtétet ajánlottak neki, mivel az ütéstől alvadt vér lehetett a koponyájában. Több levélben is felmerült, hogy mártírnak igyekszik beállítani magát.¹¹⁶ Üzemi bizottsági elnöki tisztét a későbbiekben már nem látta el, az elnökhelyettes, a február 22-e után Kubancsik László helyett megválasztott szintén szociáldemokrata Kiszely János¹¹⁷ – aki már az első üzemi bizottságnak is tagja volt – ve-

¹¹⁴ Uo.

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ SZILÁGYI Gábor: I. m. 308.

gezte a teendőket.¹¹⁸ Később a kommunista párti Luczák Gézá¹¹⁹ választották meg elnöknek.¹²⁰ A májusban tartott pártaktíván Antalköz nevének említésekor többen tapsolni kezdtek, a párttagok körében továbbra is népszerű maradt.¹²¹ Annyi bizonyos, hogy Kubinyi a párton belüli feszültségek feloldása érdekében egy időre próbálta a vezetőségbe bevonni. Pál Károly ebben az időben börtönbe került, és még 1947 februárjában is ott volt, amikor „lassan 1 évi hallgatás után” a pártvezetéshez írt levelet többek között az alábbi sorokkal:

„Cca. három hete annak, hogy az ózdi vezetés abban állapotott meg, hogy haladéktalanul hazamehessek. A vezetőség határozatát felolvasták a feleségemnek. Két hét múlva a feleségem megkérdezte, hogy küldjenek-e még csomagot. A válaszuk az volt: csak küldjenek, mert Antalköz megint beszélt valamit. Lehet, hogy így van, nem tudom. De viszont erről én nem tehetek. Az Antalköz hibáiért én nem szenvedhetek. Ő fog is beszélni mindig, és akkor én ezek szerint itt lehetek, még élek. Antalközhez, úgy, mint ahogy be lettem állítva, soha közöm nem volt.”¹²²

Összegzés

A kutatás jelenlegi állása szerint azonban még nem dönthető el, hogy valóban Pál Károly és köre volt az, akik megszervezték és végrehajtották a merényletet Antalköz ellen, vagy csak őket tették meg bűnbaknak. Az ózdi gyárat 1946 végén államosították, az ózdi politikai élet vezetői többé-kevésbé ugyanazok maradtak az 1948-as pártegyesítésig, akik kezdetben voltak, a

¹¹⁸ MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

¹¹⁹ Róla az alábbiakat írták a pártjelentésben: „Az üzemi bizottság tagjai közül aránylag szervező képességével kiemelkedik [...] az a rögeszméje, hogy ők az üzemi bizottságban nem kommunisták és nem szociáldemokraták, hanem a munkásság képviselői, utasítást sem kisebb, sem nagyobb kérdésben nem fogad el és csak a saját feje után hajlandó dolgozni.” MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

¹²⁰ 1946 szeptemberében már Luczák Géza volt az üzemi bizottság elnöke. Lásd: Nem szabad egy ózdi nagyolvasztót sem leállítani. Nőgrádi Sándor az ózdi dolgozók között. *Szabad Magyarország*, 1946. szeptember 22. 1.

¹²¹ MNL OL M-KS 274. f. 11/59. ó. e.

¹²² Uo.

pártellenzék visszaszorult. Antalközt – bár továbbra sem került vissza a helyi első vonalba – szintén felvették a Magyar Dolgozók Pártjába. Nem sokkal később, 1949. február 16-án azonban ki is zárták, majd október 5-én mint titóista-rajkista nacionalista elhajlót – mivel nem hitt abban, hogy Rajk László bűnös, hogy az ítélete igazságos, és mindezt hangoztatta is – Kistarcsára internálták, onnan Recskre. 1953-ban szabadult, de az ózdi vasgyárba nem mehetett vissza dolgozni. Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején egy munkásküldöttség kereste meg, hogy felkérje az ózdi gyár munkástanácsának vezetésére – rövid hezitálás után elfogadta.¹²³ A forradalom leverése után ismét megpróbáltatások következtek számára, majd megfigyelték. A Kádár-rendszerben már nem volt meghatározó helyi politikus, de ismerősei továbbra is adtak szavára.

A félárvaként felnövő egyszerű gyári munkás, Antalköz József karrierje 1945 után kezdett tehát szélesebben felívelni. A kommunista párt első titkára lett, az üzemi tanács és az igazolóbizottság tagja – és hatalmas népszerűségnek örvendett a munkásság körében. Idealista, demagógiára hajló, „prédikátorszerű” személyisége közkedelvté tette őt; úgy érezhették az egyszerű emberek, közülük való. Valószínűleg az is hozzájárulhatott ehhez, hogy nézeteit bátran felvállalta. Jól látható, hogy 1945–1946-ban a csekély múlttal rendelkező, munkásokból hirtelen politikai tényezővé váló ózdi baloldali személyek között nem voltak megfelelően rátermett és tapasztalt káderek a térség politikai irányítására. Messze kiemelkedett közülük Antalköz József. Elképzelései és cselekedetei azonban a helybeli pártvezetésben számos ellenséget is szereztek neki, különösen a nehezen összeegyeztethető istenhitével, még inkább túlzott idealizmusával, illetve korrupcióellenes fellépéseivel. A megyei és az országos pártvezetésben is megoszlottak a vélemények róla, Révai azonban kiállt mellette. Rövid ideig volt csak a párt titkára, azt követően

¹²³ Érdekeség, hogy Antalköz mellett 1956-ban, tíz-tizenegy évvel a tanulmányban vizsgált események után, többen újra előkerülnek az ózdi közélet sorában, mint például Kiszely János, aki akkor is helyettese lesz Antalköznek a munkástanácsban, továbbá Kanyó Bertalan és Sarkadi István. Ez azonban egy következő cikk témája lehet majd.

mellőzték, noha igazolóbizottsági és képviselő-testületi tagsága 1948-ig megmaradt. Amikor a munkásságnak lehetősége nyílt arra, hogy magának válasszon vezetőt, az ő neve mindig felmerült. Így volt ez 1946-ban, amikor az üzemi tanács, és így volt 1956-ban is, amikor a munkástanács elnökévé jelölték – a párt jelöltjeivel szemben. Az üzemi bizottsági ülést követően azonban leütötték, ami egy antiszemita pogrom ürügyéül szolgált. Az eddig rendelkezésre álló források alapján a kommunista párt belső ellenzékéhez tartozó Pál Károlyt és az általa állítólagosan megbízott személyeket nevezték meg felelősként, Pál börtönben is ült a következő időszakban. Nem zárható ki azonban, hogy Antalköz más pártbeli ellenfelei is érdekeltek lehetek ebben. A népszerű és sajátos gondolkodású munkásvezető így csak rövid ideig tudott tevékenykedni; nem tudhatjuk, mit tett volna másként, mint az akkori pártelit. 1985-ben bekövetkezett haláláig megmaradt baloldalinak, a történetek azonban sértődötté és elkeseredetté tették. A közéletet mindvégig figyelemmel kísérte, és a párt megalakulásától az MSZMP tagja is volt. Az utókor azonban őrzi az ellentmondásos politikai múltú Antalköz József emlékét: 1985-ben bekövetkezett halála után nem sokkal, a rendszerváltozás idején, 1991-ben – az ózdi 1956-os forradalom több más egykori vezetője mellett – Ózd város posztumusz díszpolgára lett, és szintén 1956-os szerepe kapcsán teret is neveztek el róla.